

Респондент: Діденко Лариса Дмитрівна, (66 років).

Хто записав: провідний редактор
(з видавничої діяльності та сайту)
інформаційно-видавничого відділу

Національного музею Голодомору-геноциду

Любов Гоцуляк.

Дата запису: 23.08.2022 року.

Спосіб проведення інтерв'ю: аудіодзвінок.

Справа в тому, що зараз ми збираємо свідчення людей, які або були в окупації, або постраждали від рук наших так названих «визволителів». І якщо Ви не проти, я хотіла би поспілкуватися із Вами, аби Ви розповіли свою історію.

Ну давайте ж питайте щось. Що пам'ятаю – розкажу.

Добре. Дивіться, спочатку я ще хотіла запитати, чи даєте Ви дозвіл цими свідченнями (я записую це на диктофон) ними будуть користуватися науковці, історики, вони будуть використані не... не в комерційних цілях і будуть зберігатися в архіві Національного музею Голодомору...

Добре.

...геноциду в місті Києві. Ви погоджуєтеся?

Погоджуюсь.

Дивіться, для початку я хотіла, аби ви представилися, прізвище, ім'я, по батькові, скільки Вам років, та, власне, де Ви проживаєте?

Ну, проживаю я в селі Стара Басань зараз, ми як дачніки живемо в селі. Діденко Лариса Дмитрівна, 66 років. На момент окупації ми перебували в селі.

Розкажіть, будь ласка, як особисто для Вас та Вашої сім'ї розпочався ранок 24-го лютого?

Ой... Дуже страшно розпочався. Мій син, він проживає в Броварах... Вони першими почули ці вибухи, і першими все... про все дізналися. А ми – ми як завжди, спали в селі, десь о шостій, чи... чи пів шостого, чи це... я на часи тоді ще не подивилась... він мені зателефонував. Ну, коли він мені це сказав... ну, це, як кажуть, з самого ранку... це було... я даже не можу передати словами, що це було. Зразу, да... Ті слова мене ошарашили, злякали, ну, і перша така була якби захисна реакція – можливо, це в нього якась істерика. Бо тому що уже якби такі відносини були, що нападуть – не нападуть, я до останнього не вірила, я думала, що це нагнітання ситуації, і... ну, якби не те, що не повірила, а... ну, хотіла не вірити. Але у мене такий почався... така тривога на душі, на серці, мене так стало... ну, колотить просто, як... як наче в якійсь, я не знаю... малярії чи що, чи з чим можна зрівняти. І я зразу зрозуміла, що це моє, як кажуть, ну, там якесь підсвідоме, це мені дає поняття, що.. що це не... не істерика, що це не якийсь там його...

Ми зразу включили телевізор. І, ну, взагалі, ранок отак почався. Уже в тривогах, уже не так, як завжди, ми снідали, пили каву. Ми пенсіонери, можемо собі дозволити, якби, розмірений такий-вот образ життя. Тут уже цього не було.

Потім зателефонував син. Я їм не пропонувала приїхати в село. Я не знала, що для них буде краще: бути у нас в селі чи не бути в селі. Але син зателефонував десь після 12-ої мабуть: «Мама, я привезу сім'ю, тому що вони цілий день в бомбосховищі, дітки. Ну, взагалі ж, це все не пристосовано і, мабуть, в селі вам буде краще». Ну, на що я з радістю сказала: «Привозь, приїжджайте». І вони уже десь години в чотири були в мене. Невістка залишилась і двоє маленьких дітей: одному 12 років, другому 6.

Оце так пройшов у нас день 24-го числа.

А син привіз і поїхав далі десь?

Син... Та син привіз деякі продукти і сказав: «Я їду, але я тепер спокійненько все зберу і привезу вам ще якісь продукти, речі, ну, взагалі я завтра приїду».

Назавтра... назавтра ми... у невістки дуже такі хороші друзі єсть там, ну, в сина з невісткою, в Броварах, вони самі родом з Херсонщини, даже не з Херсонщини, а з самого Херсона. І вже, мабуть, і зв'язок у них був... Ну, в Херсоні ж вони, мабуть, уже 24-го і війська були, чи, я не знаю, як там все було. І невістка запитала мене: «Можливо, ми десь тут знайдемо хату, щоб їх запросити, щоб вони в нас теж були. Тут же ж буде безпечно, в селі, ну, наше село ніхто не знає і взагалі про нього ніхто не знає».

Ну, я попиталась тут деякі хати, попита... ну, пропонують їм, ну вони були, якби, ці хати такі, не... нежилі, і мені не хотілось, щоб люди, які з комфортних умов перейшли в цю хату. А поряд у нас будинок дуже такий зручний, хороший. Тут люди приїжджають 2-3 рази, взагалі, за рік, у них чистенько, все хорошо. Я перезвонила цим своїм друзям. Ми з ними, ну, в добрих відносинах, і попросила у них дозволу, щоб пожили, ця сім'я, у них в будинку. На що вони дали згоду, сказали, що... у кого ключі. І двадцять... двадцять п'ятого син привіз своїх друзів, чи це вони приїхали двома машинами, син на машині, і приїхали ті друзі. Ми їх облаштували в тій хаті сусідній. Ну так, нам трошки вже стало веселіше – з нами залишаються молоді люди. Ми, ну, з чоловіком, може, якби, чоловік у мене старший, йому вже 79 років, тому, значить, ну, буде нам, якби... ми наче будемо теж при нагляді молодих людей.

Це було 25-е число. І син мій знову збирається їхати в Бровари, бо в нього там робота, в общем-то, він не залишається. Але ми його... ну, почали говорити: «Уже на ніч не їдь, залишся з нами». і він до 26-го залишився. 26-го я йому пошила пов'язочки, тоді носили. Ну, ми так...так мені сказали, що якісь жовті пов'язки одягають на руку. Я йому бистренько пошила цю пов'язочку, і він теж поїхав, але на кожному блокпості... тоді ж були блокпости, в нас тут проїжджали село Перемога Київської області – там був блокпост. Він до ко...

його зупиняли, і він всіх запитував: «Мені потрібно завтра повернутися, привезти ще більше продуктів, тому що, ну, вже дві сім'ї в мене. Ви дозволите? Ну, не треба ніякого дозволу, там... о, Господи... писати якийсь дозвіл чи як, що Ви мене пропустите?» Всі говорили: «Якщо буде все, ну, спокійно, Ви проїдете, ми Вас пропустим». І він так гарненько нам... заспокоїв, що я приїду, там, 27-го чи якого. Але вже на той час, уже ті дороги були центральні, мабуть, ну, перекриті, у нас ще було тихо, але от він вже до нас приїхав не зміг. І так він до нас і вже приїхав тільки після того, як... ну, ми зустрілись з ним, після того, як рашисти від нас уже пішли.

І він цей весь час перебував у Броварах, так?

Шо-шо? Повторіть, щось такий зв'язок...

Я кажу, він цей весь час перебував у Броварах, так?

Да, да. Да, він пере... перебував... він, ну, в Броварах, потім в Києві, бо в нього робота була в Києві, він в Київ переїхав по своїй ро... по своїй роботі, був у Києві, більше в Києві був, мабуть, ну, да, в Києві.

А ми були тут всі, оце було сім чоловік. І ці друзі моїх дітей, вони пожили, ну, мабуть, ну, чи три вони там, чи дня три. Вдень вони були всі, ми тут були у нашій... нашому будинку, всі були. А на ніч вони йшли ночувати в той будинок, який ми їм, ну якби, орендували. Але, це було всього, мабуть, днів три. Потім, уже коли вночі ми спати не могли, тому що ми чули ці вибухи, ми боялись, ми не знали, не розуміли, не розуміли. І вони вже залишились у нас.

Я ще невістці й кажу: «Надо було, щоб вони до нас зразу приїхали, і ми би й сусідів не це... ну, не... не тре... не турбували». Ну, невістка каже (в мене ще єсть один син): «А вдруг, каже, Діма приїде з сім'єю.» А Діма в Сумах був, вобшєм-то там... там ми вже чули, що там було страшне. Ну, в Сумах не так було страшно, а була Охтирка, Тростянець, там було... на той момент ужасно. Поетому Діма вже до нас приїхав не зміг. Ну, отак ми були в нашому будинку, всі, як кажуть, три сім'ї.

А скажіть, коли вперше до вас на територію села зайшли рашисти?

Вони зайшли першого числа. Зайшли першого числа. Люди, які були на тому кінці села, звідки вони заходили... ну, я ж не знаю, у кого який був зв'язок... вони вже готувались, вони бігли там – хто в погреб, хто... ну, якось вони вже були готові. Ми тут були, ми якби з противо... з протилежного кінця села – ми не були готові. І ми не пішли ні в який не погреб, нам ніхто нічого не сказав – ховаться, не ховаться, їдуть вони, не їдуть – ну, ми нічого не знали.

У нас така вулиця, ну, можна сказати, нас тут п'ять сімей живе, а решта всі, ну, як прийнято зараз говорять, «дачнікі», вот. І нам було... ми не знали, я тільки почула, що, там, я з одною жіночкою спілкувалась, вона каже: «Ми біжим... в погріб, тому що уже до нас заходять війська».

Ну, ми так: темно, вікна не відкриваєм, за... заклали ми, я тільки не пам'ятаю, чи вже ми до приходу рашистів пледями в два-три слоя закрили

вікна, в кімнаті, ну, сплосна була темрява. Я ходила з вулиці, уже коли на вулиці смерклося, я ходила, просила їх включити світло в кімнаті, я буду дивитися, чи ніде не просачується там хоть якась... полосочка. Було темно, ну, нічого, будинок взагалі не було видно. І наша з чоловіком кімната трошки так, далі од дороги, а діти були в цій кімнаті, де ближче їм чути.

Ох, як пішли ж ці танки, це вобщє, я не знаю, як вони, бідненькі, видержали. І дітки не с... не... не, то-вот... не спали, і дорослі ще не спали. І вони доїхали ось десь до нашого будинку, ще після нашого будинку... да, один нам... один приїхав танк далі, в кінець села, там називали, колись був Хутір Тимки, зараз це одне село. Вони... ну... щось їм там не сподобалося, чи вони... все-таки вони вернулись. І оце... а в нас дорога, де проживаємо ми, дуже широка, і вони тут у нас розвертались. І, ну, буквально за пів метра, за... за метр до забора, як вони не вїхали, що, коли чоловік на... на утро проснувся і подивився на дорогу, то там були прям такі, ну... ну, асфальта... вони з асфальта розвертались, танк же – він важкий, і такі, що ми не... ми до цих пір... у нас колдобіни, потому що загорнуть – це не так просто, прям виямки такі були, так вони розвертались.

І вони поїхали від нас, і від нас вони стали, ну, десь пів кілометра. Отам вони у нас... ну, ми то називаємо «гребля» – там мостик, така річечка, озеро викопали. І от вони там... за городами, стояли танки, БТР-и, біля школи середньої. Но ми тільки чули рьов цих танків, ми їх не бачили. Бо це од нас було трошки далі, і вони нас... ну, оці сім днів, що вони були в нас, ми їх не... ми тільки чули, ми переживали, ми... ми не знали, що буде далі. А вони нас, якби... мало ще... ну, якби, ми з ними не спілкувались і не знали їх, і тільки так нам розказували люди, що вони там роблять, а... ми, ми цього не знали. Ми їх не бачили і ми... тільки магазинів не було, ми, ми сиділи, на вулицю дітей не випускали, боялись, тому що ж це... ну, було дуже страшно.

Тобто...

...І вони ж стріляли.

Тобто Вам не доводилося з ними особисто спілкуватись і бачитися, так?

Особисто спілкувались ми з ними уже після двадцятого березня. Двадцять... двадцять п'ятого березня (чи двадцять шостого) от вони заходили до нас в будинок, отоді вже я з ними спілкувалась.

Розкажіть, будь ласка...

А до...

...детальніше про це, як так сталося, що вони до вас прийшли.

(Зітхає) Чого вони до нас прийшли? У нас... значить, це була п'ятниця, сечяс я відрахую, яке це було число. Це було десь 24-е, мабуть, березня, чи 25-е березня. У нас на улиці ми побачили... пожар. Побачили пожар, і не можем зрозуміть... ну, на дорогу ж вийти боїмося, все закрито вездє, всі сидять, ну, можна сказати, по норах. Ми бачим – горить, горить щось. Що горить? Чия хата

горить? І дуже сильні вибухи. Ну, рішили – шифер стріляє. Чоловіки – це мій чоловік, сусід напротів, 84 роки, – ну, прислухаються. Шифер стріляє, но не так сильно. А чоловік... ой, «чоловік», – сусід мій, який напротів, – він через мій двір не ходив. У нього там була лазеєчка, він так ходив до себе додому, бо в нього не було тепла, в нас же не було газового... в нього газове опалення, він жив у своєї сестри, вона з нашої сторони живе.

І він попросив мене відкрити двері: «Я бистренько пробіжу до себе додому», бо в нього і собака, і кіт, і кури. І коли я вийшла з ним на дорогу, я говорю: «Дядь Толя, там стоїть БТР». І цей БТР... з цього БТРа, мабуть, взривались якісь же снаряди. І потім я городами, кажу чоловіку, в нього слабкі ноги, кажу: «Ти не йди, а я побіжу, ну, може, поможу тушити. Ну шо ж там праісходить?» І коли я прибігла до тих людей, під двором стоїть з... підбитий БТР, уже не було там ні солдатів російських, там же хтось же був в цьому БТРі – його забрали. Бо я кажу, мабуть: «Може там загиблий в БТРі?» Ні, він був чи контужений, чи шо, його вроді би забрали. Вони ж там питалися тушити цей БТР. І від цього БТРа, коли взривались снаряди, загорілась усадьба. І напротів горів сарай, гараж. І ще були дрова складені. Це ж перед війною я там... ну, ці... не, не дрова, а дерево, яке, «кругляк». І вони були там... великі кучі цього «кругляка». І коли... загорілось все. І сусіди ж, які там жили, рядом з цим будин..., ну, будинком, який горів, вони бігали, якась там у них була вода. Скважини вже не працювали, тому що не було електричества, але в них була якась в запасі вода, і вони бігали, тушили цей... ці дерева... це дерево. Ну, ми теж... я теж підключилась, тут і мій чоловік підійшов, тут і сусід напроті підійшов. Що ми там могли, ну, ну, щось потушили, щось не потушили, і на цьому все закінчилось. Але один почув, що тушив з нами, молодий мужчина, і каже: «Ви... осторожно, потому шо я чув, машина під'їхала...» Ну, машина – танк, БТР, хто його знає, ми його не бачили.

Але ми настільки були всі зайняті оце цим пожегаром, оце, шо згоріла усадьба, там стільки всього добра згоріло, що це, просто... я не знаю, що ми даже не... ну, якби не... ну не придали це, наскільки це буде серйозно. І от ми вже, ну потушили – не потушили. Я кажу цим людям, які рядом з цією, з цим, де стоїть БТР цей підбитий і догорає вже це все, як кажуть, усадьба, я цим людям кажу: «Вам тут так страшно, Боже мой, дорога на поле, вони ж тут їздять кожний день, приходьте до нас в хату».

Бо мої діти вже на той момент поїхали, було «вікно» чи як «коридор», і вони поїхали, бо вже видержать неможливо було. Нас предупредили, шо, ну... ну, якщо буде возможность, в мене син там в Броварах с ума сходил. От: «Я, мама, поможи якось відправит дітей». Ну, удалось їх одправить. Це вже було після того, як вони поїхали. Але ми тільки з чоловіком. І я цю родину... ну, дві родини, – я їх запрошуюю до себе, бо мені жалко ж їх. І мені вони звонять ввечері, це в п'ятницю, і кажуть, ми не прийдем на ніч, а ми прийдем зранку. І

от зранку вони, 26-го... це все було 25-го, а 26-го, зранку, це була субота, вони приходять. Приходять 5 людей до мене... ну, щоб у мене пересидіть.

І п'ятого... чи 26-го числа там ще другий БТР в'їхав в хату оцих людей, які до мене прийшли. В них кирпичний будинок, і там розвалили пів дома. І... і, і непонятно, що, вездє все горить, це... це страхіття, стріляє. І ми це... в будинку. А... ну, в одної жіночки, яка була у мене, її плем'яник, він тоже так під заборами, городами, побіг подивиться, чи... чи все нормально з їх будинком. І коли вертався назад, забіг... почали сильно стрілять, потому що, ну, уже ж якась перестрелка була, мабуть, вже наші бійці теж не спали. І він забіг до сусідки в будинок. Забіг до сусідки в будинок, там була сусідчине... ну, через одну хату живе, там були її два сина, її чоловік, сусід наш був, батько її був, плем'яник був, то єсть сім, сім дорослих, ну, чоловіків. Ну, а вони робили обход, потому що вони ж уже ж звірили, в них, в них же, отримується, два, два БТРа підбитих. І вони ходять, шукають, хто ж ці БТР під... підриває, хто ці міни ставить. І зайшли до неї в будинок. Зайшли до неї в будинок, а там стільки чоловіків. І вони... ну, до цього ж тоже Саша це і говорить: «Я не отсюда». Він теж злякався, і що буде далі і все. Вони: «Паказивай, откуда ти». І от, я дивлюся вікно, а калітка в нас закрита на замок, я дивлюсь через вікно з веранди – ідуть три солдата, і... і впереді цей Саша. Ой... Я не знаю, як я ключі нашла. Одкрила, вихожу, зустрічаюсь, вони здороваються, ввічливо так: «Ми хатім праверіть ваш дом». Я говорю: «Пажалуста, праверяйте». Саша цей каже: «Там дитина маленька. Так, щоб не налякать, можна?» «Харашо, не валнуйтесь». Заходять вони в дом, ще ввійшов... ввійшов мій чоловік, він: «Так, стаять!». Мій чоловік аж опешив, вот... Я чоловіку показую – мовчи, нічого не говори. Тому що за етой «вєжлівастью»... ми всі замітили, що за цією ввічливістю, ну, було якесь зверство, от чесно я Вам говорю. То єсть, людина, якби, ну... ну, два, вот ето... дві половинки: одна – ввічлива, а друга – дуже, дуже жорстока.

Вони зайшли в будинок, подивились кімнати. Що там дивиться? Заглянули, в мене сервант від... відчинили. Заглянув даже там, де, ну, обично стоять... от у мене альбоми там лежали – і школьний, і батьківський. Ще салфетка на столі... На салфетке... ми скільки були вже... я кажу, дітям, діти давно з'їли, але салфеткою було накрито печиво. Його просто, ту салфетку, ніхто не знімав і було не до того, щоб перевірять, що там печиво. Я говорю: «Ну, угощайтесь». «Нет-нет, спасіба, у нас всьо єсть». Але чого йому так надо било ту салфетку, що, він думав, там лежить граната чи пістолет? «А у вас єсть погреб?» Я говорю: «Єсть». «Можна пасматреть?» Я говорю: «Пажалуста». Веду його... його в погріб, у нас погребник такий накритий. Він фонариком посвітив, ну, що там в погребі: картошка, якісь банки, і лежав з дівана, діти ж мої там були, так ми кинули з дівана, ну, тряпок накидали, і з дівана таку сидушку, щоб можна було на чомусь сидіть. Рядом у нас гараж, ну, машини у

нас немає, уже чоловік... продали, тому що чоловік уже слабий їздить машиною. Я говорю: «Можна закривать?» «Да, пажалуста, закривайте».

І вони уходять. А Саша цей, якого вони привели, вони ж його і оставляють. Він говорить: «А можна будет, ну, там, к дому прайті?» «Нет, нельзя» – таким зразу ледяним голосом, – «сідіте севодня в доме!» А води ж не було. В нас собачка на вулиці, колодязь. Я говорю: «А ва дваре можна хадіть?» Він: «Нет, нельзя! Завтра можна. Севодня – нельзя! Сідіте в доме. Берегіте себья». Оце він сказав. Я говорю: «Ну, і ви берегіте».

І виходять вони на улицю, я ж проважаю їх і хочу закрить калітку. «А кто ета у вас тут разварачивалса?» Тому що ми після тих танків так і не загорнули, там такі вибоїни були. Я говорю: «Ну, це була ваша якась бригада, колона, перші, хто зайшли, ваші солдати, вони тут розверталися». Я говорю: «Ми... ми не знаєм». «А кто ета бил?» Ну звідки я знаю, хто це був? Я ж не знаю. Я говорю: «Ну ваші, перші, хто сюда зайшов».

І вони пішли. Ми вже так всі видихнули, ну, слава Богу, ми вже вся... всі три сім'ї разом. Дивлюсь, через 15 хвилин чи через менше, вони опять стоять за каліткою. Я опять до них вихожу. «Ми хатім с вашими мужчінами пагаваріть». «Ну давайте, говоріть», ну що ж, я ж не можу заперечить. Ідуть, мене питає: «А у вас есть сотавіє?» А я говорю: «Ну, у нас не сотавіє, у нас – «мільніци».

А в мене телефон такий, ну... ще й такого кольору, наче дитячий якийсь телефончик, колись діти як... були такі муляжі. Він так дивиться на мене... Я показую – він забирає в мене. Я говорю: «Ну хіба це телефон?» «Ну, телефон мне не нужен, давайте «сімку». Ну, «сімку» я оддала і чоловікову. Ну... ми так... у нас був план, шо... якийсь телефон, бо я ж чую, шо забирають телефони. Я кажу: «Ну, може один якийсь залишим для зв'язку з дітьми». Я даже на пам'ять дитських телефонів не пам'ятаю. Але так склалось, що у мене випав чоловіків з рук телефон, все це було настільки тривожно, шо... шо зараз думаєш, як ти взагалі це все пережив.

І от вони забрали наші «сімки», і ми так остались без зв'язку. Але вони предупредили нас: «Не званіть нікуда, нічево, еслі...» Ну, бо вони спитали: «А ваши телефони где?» тих людей, хто був у мене, в їх були телефони. Але вони кажуть: «Ми їх аставі... ми їх залишили дома». Поетому вони ж не обшукували нас, вони потом по... покидали, «сімки» повинімали, роз... ну, повинімали з телефонів, бо предупредили: «Ми телефони, значіт... ну, пеленгуем там, чи, в общем-то, якость провіряем». Так ми просто боялись уже в когось там даже було... був якийсь зв'язок, но ми... ми дітям не могли даже передать.

І вони забирають ето... оце ж забрали «сімки», і показують на цього Сашу, і показують (другий мужчина, йому 75 років): «І ви». Моєму чоловіку: «Дедушка нам не нужен». Чоловік у мене так за місяць подався і він взагалі постарів, просто на... і так уже не молодий, а то був, да, ще не... не стрижений, вот...

«Дедушка нам не нужен». І забірають. Дівчата стали: «Ну, ви їх відпустите, ви їх не вб'єте?» «Нет, нет, не валнуйтесь, ми, значіт, ета... ну, нічьо с німі не сделаєм».

І вони їх забрали. І як забрали, ми ніч не спали, ми чекали цих хлопців, і оце вони були в полоні. Ну, десь уже, напевно, чи, чи в перших числах вони з Бикова, там, якось, уже їм удалось втекти, чи їх відпустили. Ну, коли вони вже відступали, десь, десь тоді вони і прийшли додому. Це наші хлопці.

А як вони з ними там поводитися? І взагалі, куди вони їх забрали?

Шо-шо?

Кажу, як вони з ними поводитися, з хлопцями, і куди вони їх забрали?

Ну, поводитися, канешно, це все... я, я ж не знаю, я тільки знаю, як вони розказували...

Ну, з їх слів...

...і чула, мені це і Микола Шаповал розказував. Привели вони їх до цього будинку, де БТР врізався, там стояла ж ця машина їхня, вони ж, мабуть, її тоді забрали, бо її вже не було. Цей перший БТР, він дуже довго стояв, десь місяць, напевно, його не забірали, може, даже більше. Говорять, його... ну, просто неможливо було, він такий тяжкий, що його не могли забрать.

А... положи... оділи їм пакети на голову... ну, і морально іздівались... Положили на землю, каже, ми час лежали, це ж було холодно, це ж було 26-е березня, це... ну, холодно було. Каже, ми час десь лежали. Нічого не видно було, хлопці задихались. Єслі начинали, як-то... єслі начинали там головою шось крутить, вони ж забрали не тільки наших двоє, а забрали ще в сусідки, забрали її чоловіка, забрали її двох дітей, племянніка. Вот...

Оце вони всі лежали і, коли хтось задихався, ворухив, щоб хоть якось їм же там прорізали шось для рота трошки ножем, то били. Потім посадили в машину: «Ну што, хахли, праедетесь, пройдьотесь, прабегі... прабежитесь, ілі, там, праедете по міннаму полю?» І вони в перший час могли тільки догадуваться, що їх повезли десь в сторону, ну, Київської, вроді би як, області. А потім уже вони поняли, що їх перевезли, чи на другий чи на третій день, в Новий Биків. Там їх держали. Ну... ну, умова ужасні, канешно. Їди ніякої, води зовсім мало, по глоточку... ну, дуже тяжко. І виводили там... у нас даже цей... ну, сусід... було відео, він розказував, що виводили даже на розстріл. Ну, але... але наші всі залишились, тільки один був, з Тимок, ну, молодий мужчина, його розстріляли.

Я зрозуміла. А скажіть, будь ласка, от що найстрашніше було особисто для Вас?..

Шо-шо?

Кажу, що найстрашніше було особисто для Вас під час окупації?

Що для мене найстрашніше? Коли ми звідси, мабуть, виходили. Це було настільки страшно. Розумієте, страшно було, як горіло все. 28-го горіла вся

наша улица. Ми тушили. Тушити було неможливо. Був сильний-сильний вітер. Огонь обпалював лице. Це було щось страшне. І оця ніч... ніч – прийнято було рішення – уходить. Не було газу, не було світла, і прийнято було рішення – уходить. І оце ця ніч для мене була, мабуть, найстрашніша.

Була для мене найстрашніша мить, коли я дітей проводжала, 20-го числа вони виїжджали. І коли я... мене попросив молодий чоловік, який, ну, віз свою сім'ю і сім'ю моє... моє... моєї... невестку мою з дітьми, і він попросив, щоб я їх провела. Я їхала на велосипеді спереді, трошки оцю нашу улицу, ми не знали як... Я так плакала, я, я просто кричала. Я дуже боялась... я дуже боялась... я дуже боялась, що... ну, щоб вони не виїхали з поля, тому що ми не знали, що це буде. А трошки, як вже проїхали нашу улицу, то я... тоді змогла якби заспокоїться. І коли сказали, що вони вже доїхали до тероборони, в районний центр, тоді мені було вже трошки вес... ну, веселіше. Я вже якби заспокоїлась, що я відправила дітей. І, і поки вони не доїхали в свої Бровари, а їхали дуже довго, якщо їхать – час, там, півтори години, то вони їхали, мабуть, більше чотирьох годин. Це для мене було дуже страшне.

І потім страшне – оце ця ніч. І ми не знали... ми не знали, де. Ми не знали, чи вони виїхали з села, чи вони не виїхали. Вони ж стояли на нашій вулиці. Де вони ночують. На нашій вулиці – спальний корпус інтерната і вони могли там бути. Нам ніхто не мог сказати, уже люди, багато хто виїхав, уже в селі не було на нашій вулиці, мало кого. І ми не можемо прийняти рішення, що нам робити. Нас десять людей збирається піти, двоє маленьких дітей. Ми... я не спала ніч. Я утрім... да, утрім, як розбудила, в дві години розбудила... ну, «розбудила» – вона теж не спала. Жіночка, яка була у мене, якого... її чоловіка забрали в полон, 75 років. Я говорю: «Людочка, що ми будемо робити, що ми будемо робити? Не знаю, не знаю». Вона каже: «Нас дуже багато, нас дуже багато, ми не зможемо іти, щоб було тихо». Я кажу: «Людочка, я візьму білий прапор, я буду йти спереді, я буду кричати їм, ну, ну, біть мене, заберіть мене, робіть з мною, що хочете, ну, ну, всіх залиште живими».

На що вона мені сказала: «Ларіса, тебе ж ніхто не буде навіть попереджувати. Вони, якщо почують або побачать нас, вони просто будуть стріляти».

Я побігла до сусідки, яка теж з нами збиралася, їй 84 роки: «Тьотя Люба, ну що робити? Ну може йдіть Ви з дядяй Толей. А ми будемо вже якось, ну, на другий день чи що». Чоловік мій – мирно спить. А ми оце сидим, не знаємо, що робити, ну, сходимо з ума. І вдруг в три часа встає мій чоловік. Я його таким уже не знала давно, мабуть, тільки знала в молодості. Він був керівником і отут він проявив свої еті вот... Він встав і сказав: «Будем іти. Нікакіє разговори, нічого не ето-вот... Будем іти. Слушать меня і ухадіть толька в четире часа. Ніяких... Так, я сказав, я всьо».

Всі, як мишки затихли, і стали просить: «Льоша, Льоша, розроби нам, ну хоча би не... не в чотири, хоча би... хоча би хай в шість».

«Я сказав в чотири, всьо. Аставатса здесь нельзя, ми уходім».

Ой, ну ми так і в нього випросили ще двадцять хвилин, десь в чотири двадцять ми пішли. І оце було саме страшне. В мене чоловік – осліп. Він пройшов десь метрів сто, далі він іти не міг. У нього одказували ноги. Я спереди з цим прапором, всі – за мною, а чоловіка мого нема. Я біжу назад, під... ну, прошу його: «Держись за мене, як нам піти, як нам дійти?..» А в нього ноги просто падають, він не може переставлять ноги. Уже, коли ми прийшли на місце, десь кілометрів, напевно, чотири ми йшли, чи п'ять, я не знаю, він тоді мені сказав, говорить: «Я нічого не бачив, я йшов в темноті. Я вопше...» От як з дітками граєшся, вони там: «Бабушка ілі мама, закрой глазкі і йди за мною». Ти ж ідеш все рівно, даже... якщо даже в своїй кімнаті, ти все рівно як-то напругаєшся. Оце в мене так чоловік.

І оце ми так ішли, а вже коли ми... уже пройшов час, і нам сказали, де вони стояли, то це тільки, тільки ангел-хранитель у кожного був такий сильний, і Господь нас так вів. Ну, я не знаю, по-другому я не скажу. Я... я просто... просто не можу понять, потому що... ну вони стояли в ста метрах, а ми йшли. Ну, ми йшли настільки тихо, настільки тихо... Ой... *(зітхає)*.

А в 6 годин, я ж... я... ми ж просили чоловіка... хай закінчиться комендантський час, ми тоді... пої... підем.

Він: «Нет, тільки по темноті». Всі почали просить: «Давайте підем лугом, давайте підем полем, давайте підем берегом». «Ні, тільки по дорозі. Тільки по дорозі, потому що ми не дойдем».

А в шість годин, це вже так мені розказали, моєї однокласниці син... вони... вони були машиною (і чого вони не виїхали раніше?). І от вони прийняли рішення в цей день виїжджать. І коли вони проїжджали, вже ж... ми коли вже ді... дійшли до місця, де вже було безпечно, ми почули з нашої сторони сильно... сильні постріли. Це – обстрілювали машину. Оце ж син... син їхав, моєї однокласниці. І він, коли доїхав уже сюда, ну, до наших, він трошки за нами, там не було їх. А отут уже, як наш будинок проїхали, проїхали декілька будинків, – там вони стояли за городами. І вони вже в 6 годин... це, по-перше, було видно, по-друге – закінчився комендантський час, вони ж теж, мабуть, десь якось дрімали, там, ну... дорогу вони ще не, не обдивлялись. А тут – їде машина, і вони стріляли по них. Машину пробили в деяких місцях, подголовник пробили, але не заділи його. І ззаді стояв рюкзак, каже, рюкзак просто прошитий. Він дуже просив: «Мама, поїхали зі мною, поїхали зі мною». Два її сина їхало. Але вона сказала, мама, сказа... сказала: «Я залишусь. В мене тут якісь курочки, якісь там собачки, якісь там еті вот котики, я залишусь».

І він ще останнє каже, це ж моя подруга казала, він ще останнє спитав: «Мама, ти добре подумала?» Вона каже: «Добре». І зараз вже і він, і вона

кажуть, що це було дійсно вірно прийняте рішення, тому що... ну, так би вони не залишились живі.

Оце для мене було взагалі... Ну... Дітки – в нас був хлопчик, шість рочків – він уже говорить не міг. Він настільки був наляканий, він місяць не виходив з будинку, тому що їхній будинок якраз на роздоріжжі, доїжджали до їх... майже до їхнього будинку оці танки, БТР-и, потім повертали вони на поле і з поля вже вони йшли туди на Київську область – Бервиці, Богдановка, оце, Димерка, до Броварів, ну, вони не дійшли, но там були бої сильні, і вони оце мимо їхнього будинку йшли. Ми бачили, ну, десь так, може, метрів за 200 їх, а вони буквально ось – перед їхніми хатами. І вони на улицю... наші дітки ще трошки виходили на улицю, так, по пів години. Дорослі слухають, папи, мами там слухають, що тихо, і діткам дозволяли в дворі там чи в саду, ну, хоть подихать повітрям.

А те, те дитятко, воно і не їло нічого. Ще 28-го у нього був день народження. Я якісь там цукерочки нашла, якусь шоколадку, йому даю. Воно так, так... ну, улибається... ну, нещасне дитя. І це ж воно йшло... І дівачка, два годіка, на ручках її мама несла, воно не... ну не про... не проронило ні словечечка.

Ой (*зітхає*). Оце, оце було страшно.

І куди Ви так...

Та й взагалі...

...і ку... куди Ви так дісталися далі?

Шо-шо? Так, поганий зв'язок у нас.

Кажу... кажу, куди Ви далі дісталися? Куди Вам вдалося?..

Далі... далі ми їхали... ми прийшли... це наша староста, Лідія Олексіївна... ми прийшли до її будинку, вона нас запросила, там, і чай нам предлагала, і щось поїсти. Ніхто нічого цього не хотів, і вона... ну, нас прийшло ж багато, вона почала нас... говорить: «Я можу вас відправити, хто на Київ, я відправляю вас з першою машиною». А в нас взагалі не було планів, нам просто треба було звідси піти. Ми не думали, ні в Київ їхати, ні... ну, ми не знали, куди їхати, і як це воно буде, чи зможем ми доїхати.

Поетому, коли ми почули, що Київ, і вона може нас в Київ одправити, то ми сказали: «Да, ми їдем на Київ». Одягнені ми були, так тепло. Ми, коли приїхали... її син нас привіз, мені місця в машині не було, тому що нас було багато, хто на Київ їхав. Але ж прийшлось мені сісти, взяти на руки дорослу жінку. Я вже погодна була, хай всі... сіло декілька людей, аби тільки доїхати. І ми доїхали в Бобровицю, районний центр наш. І коли ми приїхали в Бобровицю, ой, я не повірила, що сонце може так лагідно світити, і люди можуть бути такі... ну, спокійні, тому що там не було цього страхіття. А ми 28-го... ми цілий день в пожарі димом провонялись, пропахли цим димом. У нас

тут горіло... ну, я не знаю, як ми, як ми ці наші хати, оце п'ять сімей у нас, залишилися ми... це просто ужас.

Ще було страшно, коли мій сарай загорівся, вони ж запалили. Тут така дирка, ну, на... на сараї єсть дверці, щоб там сіно складать, там селе... там не було ніякого сіна, а дверці... ну, щось там, цибулю колись хранили. І вони нас так розстрілювали, ми йшли, оце ж як потушили пожар (перша хата в нас тут горіла). Ми вертались додому, вони як почали нас розстрілювати, ну це було страхіття. Ми впали під сусідньою хатою, там такі снаряди пролетіли, прям прошили і вікна, і стіну, і вилетіли, хтозна-де вони.

А тоді я дивлюсь – мій сарай горить. Боже мой, а вітер такий був, що якби сарай ми не потушили, то згоріла б і хата, і... і все на світі. Ну, чоловік бистро, якось ми так сообразили... драбина стояла, він – на чердак, і було в нас... ну, в нас відра два води. Бо вже і в колодязях нема води, і ми потушили, це двадцять... це двадцять п'ятого було, да. Ми потушили цей пожар... Ну, воппе я не знаю, це таке страхіття було, що я... я... я воппе не знаю. Це... оце таке ми пережили.

А коли повністю звільнили Стару Басань?

Шо-шо?

Я кажу, коли повністю звільнили Стару Басань?

Ну, повністю звільнили Стару Басань –це вам скаже вже конкретно Лідія Олексіївна, бо ми ж 29-го поїхали, і 29-го вони почали вже виводить війська. Чого ж вони отак всі отут у нас і були. Я... дивимся ми – з поля їдуть машини. От я в вікно бачу, до 28-ми, до 30-ти насчитую машин, а жінка, яка була в мене, ну, чужа була в мене в кімнаті, я говорю: «Галя, а ти дивись в друге вікно, чи виїжджають вони». Бо ми так дивились, от вони їдуть з поля – ми посчитали 5 машин, дивимся в друге вікно – ці п'ять і поїхали. Поїхали вони десь у них, мабуть, була десь у Новій Басані чи, чи де вони там, у них була ставка.

А це я говорю, проїхало 28 машин, кажу: «Галя, считай ти». А вона каже: «Так не проїхала ні одна машина». Вони їхали, і тут у нас лісополоса напротів нашого будинку, за... ну, на полі лісополоса березова. І вони оце вдоль лісополоси, хтось там був, ми боїмся ходять. Це лісополоса, в нас така була зона відпочинку. Я з внуками туду ходила, там так красиво. І гриби ми збирали, і на пікнік діток водила. Зараз ніхто туду не ходить, потому що всі бояться, що вони там могли натворить, хто його знає.

І оце вони стояли по лісополосах, десь у... у посадках. Вони ж... уже... уже в них же... ми ж не знали, що вони вже відступають, що наші їх уже гонять. І вони 29-го, кажуть, тут таке було... така була стрільба. Вони, ну, стріляли, як кажуть, і... і будинки там прострілювали, і забори, і все вже, вони відступали, дуже багато їх ішло.

Ну, ми оце як доїхали до Бобровиці, це нас ізраїльські волонтери... бо я дивлюсь, ну, не по-нашому говорять. І такі привітливие молоді... Ну, я знаю,

мені казали, що їм по 20 років, не більше. Машини такі невеличкі, ну мікроавтобусікі. І нас, я знаю, там по сім, по вісім людей, в ці автобуси ми зайшли. І нас три машини... Я тоді спитала одну жіночку, вона з Нової Басані була... оце ми їхали разом, дві Басані зустрілися, Нова і Стара... і вони... ця жіночка мені з... з Басані сказала, що це ізраїльські волонтери. І нас привезли в Київ. Таким образом, ми вже 29-го числа були в Києві.